

А. Л. Янко (Полтава)

«Римський фрагмент» Лікофрону в «Александрії» у світлі етрускології

Найбільш провокаційною частиною поеми Лікофрона «Александра» є так званий «римський фрагмент» (Lucophr., Alex., 1226–1280). Саме навколо його автентичності точаться дискусії, адже тут згадується такий собі родич Кассандри-Александри (натяк на троянця Енея, пращур Ромула), який разом із своїми підлеглими у майбутньому захопить владу над землею і морем (1229–1230) [1, с. 406; пор.: 2, с. 103; 3, р. 95; 4, с. 437–438].

Немає можливості у короткому повідомленні навести повну історіографію цього питання. Проте є можливим дослідити з точки зору етрускології лише один уривок Лікофрона, який, на наш погляд, цілком доводить, що «римський фрагмент» є автентичним текстом.

Нижче рядка про римську велич ідуть рядки 1232–1233, де зазначається, що згаданий родич Кассандри залишить нащадків, «διπλοῦς σκόμνους λέοντας» (пару дитинчат левів). Уже ця цитата перевертає наші уявлення про римські легенди, де говориться, що Ромул і Рем були вигодованцями вовчиці (Liv., I, 4, 6; Dion. Hal., Ant. Rom., I, 79, 6; Verg., Aen., VIII, 630; Strab., V, 3, 2, С. 229; Iust. XXXVIII, 6, 7; XLIII, 2, 5–6; Plut., Rom., II, IV). Існує відома скульптура «Капітолійська вовчиця», що довгий час визнавалася витвором етруських майстрів кінця VI — початку V ст. до н. е. [5, с. 226–228; 6, с. 121–122], а нині вважається виконаною у середні віки [7, п. 577; 8, р. 1–2; 9, р. 281]. Однак про неї як про реальну згадують римські автори I ст. до н. е. — III ст. н. е. (Cic., Cat., III, 19; De div. I, 19; II, 47; Liv., X, 23, 12; Plin., N. H., XV, 77; Dio Cass., XXXVII, 9, 1).

Природно, близнюків треба було би назвати вовчятами. Натомість Лікофрон називає вовками етруських героїв Тархона і Тірсена (Lucophr., Alex., 1243–1244). При цьому варто згадати серію етруських зображень левиці (чи пантери), що годує груддю одного чи двох хлопчиків (стела з Болоньї (Фельзіни) 400 р. до н. е., циста з Пренесте цього ж періоду, бронзове люстро з Вольсінїї третьої чверті IV ст. до н. е.) [10, р. 95]. Г. Форсайт, що згадує про ці зображення, пов'язує їх із контамінацією етруської назви Риму «Ruma» і латинським словом «guma» (сосок; також gumis) та богинею грудних малюків і звірят Rumina (див. також: етруське «gumas» (римський) (CIE, № 5275 = TLE, № 300 = ThLE, р. 306); Fest., 326 L Romulum; Plut., Rom., IV; Paul., 333 L Ruminalis; пор.: [11, с. 13]). Складається враження, що спочатку з'явилися етруські перекази про «левенят», які

стали відомими грекам, а римляни їх перетворили на легенди зі своїми тотемними тваринами — вовками.

Водночас можна говорити про «грецький слід» у етруському варіанті сказання про Ромула і Рема. З одного боку, це посилання пізніх авторів на своїх попередників, очевидно, грецьких уродженців Італії. Наприклад, такого собі Проматіона, автора «Історії Італії», на якого посилається Плутарх, коли пише про царя Альби Лонги Тархетія (ім'я схоже з етруськими Tarχies, Tarχunus (NRIE, № 759); Tarχunies (CIE, № 5275 = TLE, № 300); ThLE, р. 331), який був пов'язаний із етруськими віщунами і від рабині якого і фалоса з царського вогнища народилися близнюки, яких годувала вовчиця (FGrH, № 817, Fr. 1 (Promathion) = Plut. Rom. II).

З іншого боку, Г. Форсайт пише, що драму принесли до Риму етруські актори (Liv., VII, 2, 1–7), але сам театр є продуктом грецької міфології, де були перекази про божественних близнюків (поширені у Римі вже з V ст. до н. е. міфи про Діоскурів та ін.) та запозичені міфи про чудесне спасіння тваринами народних лідерів Саргона, Мойсея, Кіра тощо [10, р. 95]. Додамо, що Лівій писав про фесценнінські вірші етрусків, які пов'язували не лише з етруським містом Fescennina, а й зі словом «fascinum», яким позначали як чародійство (Paul., 76, 78 L), так і фалічний амулет на святі родючості [12, с. 417]. Тут простежуються певні паралелі з повідомленням Проматіона.

Продовжуючи, варто зазначити, що грецькі драматурги використовували вираз, що його потім вжив Лікофрон, про «σκύμνος λέοντας» (дитинчат левів) по відношенню до людських героїв (Aesch., fr. 452, TGF. 3. Radt.; Eurip., Supp., 1223; Aristoph., Ran., 1431–1432). Можливо, перекази, що їх використовували грецькі автори, були відомі етрускам за посередництва зображень на грецькій кераміці та інших виробках, що активно ввозилися до Етрурії. Під час розкопок першої грецької колонії на Заході (о. Іск'я) було знайдено печатку-скарabeя із зображенням лева і птаха групи майстрів «Лірник» другої половини VIII ст. до н. е., що має кілікійське походження [13, р. 100, fig. 17]. Поряд було знайдено посудину імпасто з Південної Етрурії.

Необхідно зазначити ще й таку обставину. У схоліях до «Епод» Горация вказано, що на межі Форуму і Коміцію, позаду Ростр, існувала могила Ромула (яку також вважали похованням або Фаустула, або Госта Гостілія (Fest., 184 L), біля якої стояло дві статуї левів (Porph., Hor., Epod., XVI, 13). Діонісій Галікарнаський, описуючи це ж місце, говорить про одного кам'яного лева (Dion. Hal., Ant. Rom., I, 87, 2). Пізніше тут було відкрито споруду, що отримала назву «Чорний камінь». Серед приношень біля нього знайдено уламок посудини з головою лева [14, с. 89].

«Лев'яча» символіка використовувалася у декорі збудованого за правління Сервія Туллія храму Фортуни і Матері Матути, в Етрурії фігурами левів прикрашалися гробниці Пантер, Червоних левів, Квітки лотоса з міста Тарквіній, що відносяться до періоду між кінцем VII ст. до н. е. та серединою VI ст. до н. е. [15, с. 316]. Гробниці Тарквіній узагалі багаті на фрески з левами: гробниця Левиць 520 р. до н. е. підтверджує свою назву зображенням двох левиць; гробниця Жонглерів 510 р. до н. е. на центральній стіні має два леви; гробниця Покарань (Вакхантів) 490 р. до н. е. — битва лева і оленя [16]. Широко відома золота фібула VII ст. до н. е. з гробниці Реголіні-Галассі (Цере) з рельєфним зображенням п'яти левів [17, с. 53; 18, р. 66]. Знаменита Химера з Ареццо IV ст. до н. е. — це теж, по-перше, лев, а також змія і коза.

У вигляді силуету лева була виготовлена і тессера зі слонової кістки з етруським написом першої половини VI ст. до н. е. з Риму: «*araz silqetenas spruianas*» (SE, 1979, № 47, р. 319).

Але яким чином ці сказання стали відомими Лікофрону? На нашу думку, це відбулося 273 р. до н. е., коли римляни встановили дипломатичні відносини з Єгиптом Птолемея II Філадельфа (Eutrop., II, 15; Liv. Per., XIV; Val. Max., IV, 3, 9; Dion. Hal., Ant. Rom., XX, 14; Dio Cass., X, fr. 41, vol. I, p. 139 Bs = Zonar., VIII, 6; Iust., XVIII, 2, 9). Лікофрон, як відомо, був александрійським поетом, наближеним до царя.

Розглянемо персональний склад римського посольства. Консуляр Квінт Фабій Максим Гургіт, у майбутньому консул 265 р. до н. е., що загинув під етруськими Вольсініями (Dio Cass., X, fr. 7 Bs = Zonar., VIII, 7; Flor., I, 16) та його родич Нумерій Фабій Піктор, чиє ім'я говорить, що одним із його нащадків був перший римський історик Квінт Фабій Піктор, який написав історію Риму грецькою мовою. Для роду Фабіїв війна з етрусками була сімейною справою (Liv., II, 49, 4; Dion. Hal., Ant. Rom., IX, 15; Flor., I, 6, 2). Представники цього роду володіли етруською мовою (Liv., IX, 36, 3–6; Frontin., Stratagem., I, 2). Лівій пише, що римляни навчалися в етрусків так, як у його час вони навчалися у греків. Тоді навчання складалося з отримання знань з філософії, риторики та літератури. Не виключено, що вказаним патриціям були відомі етруські перекази про початки Риму. Тим більше, що етруски приймали в цьому дієву участь.

Третій посол до Єгипту, плебей етруського походження Квінт Огульній, був відомий тим, що ще до посольства, 296 р. до н. е., на посаді курульного едила, за рахунок конфіскованих від лихварів коштів, спорудив біля Румінальської смокви зображення Ромула і Рема у вигляді дитинчат, що смоктали вовчицю (Liv., X, 23, 12).

Отже, етруські перекази про «левенят» і римські сказання про близнюків, які смокчуть вовчицю, цілком природно, у поєднанні з ейфорією послів з приводу перемог над Пірром і завоюванням Великої Греції, могли сприяти утвердженню думки греків про римську міць.

Література

1. Мосолкин А. В. Исторический комментарий к поэме «Александра» Ликофрона (стт. 1226–1280) // АМА. — 2009. — Вып. 13.
2. Левек П. Эллинистический мир. — М., 1989.
3. Chatoux F. Hellenistic Civilization. — Oxf., 2008.
4. Хорсфолл Н. Еще раз о Ликофроне и «Энеиде» // АМА. — 2006. — Вып. 12.
5. Лосева Н. М., Сидорова Н. А. Искусство Этрурии и Древней Италии. — М., 1988.
6. Соколов Г. И. Искусство этрусков. — М., 2002.
7. Cairo G. Roma, tra storia ed archeologia: religione, istituzioni, territorio nell'epoca delle origini. — Bologna, 2009.
8. Confirmed: Capitoline Wolf is Medieval (Romanesque), not Etruscan // Peregrinations: Journal of Medieval Art & Architecture. — 2013. — Vol. 4. — № 1.
9. Rissanen M. [Review] // Arctos. — 2011. — Vol. 80. — № 45. (Rev.: La Lupa Capitolina and Die römische Wölfin / The Lupa Romana).
10. Forsythe G. A. Critical History of Early Rome. From Prehistory to the First Punic War. — Berkeley; Los Angeles; L., 2005.
11. Нетушил И. В. Легенда о близнецах Ромуле и Реме // ЖМНП. — 1902. — № 1.
12. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. — М., 1976.
13. Graham A. J. The Colonial Expansion of Greece // САН². — Cambr., 1982. — Vol. 3.
14. Модестов В. И. Памятники царского периода и древнейшая латинская надпись на римском Форуме // ЖМНП. — 1900. — № 3.
15. Немировский А. И. Нить Ариадны. В лабиринтах археологии. — М., 2007.
16. Тарквиния (Tarquinia): город этрусков. — [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.biancoloto.com/tarquinia/tarquinia.html>.
17. Этрусски: Итальяское жизнелюбие / Пер. с англ. О. Соколовой. — М., 1998.
18. Collis J. The European Iron Age. — L.; N.-Y., 2003.

